

Biblioteka
NASLIJEDE

TIM *press*

Biblioteka

NASLIJEĐE

Ronald H. Fritze

Izmišljeno znanje

Lažna povijest, lažirana znanost i pseudoreligije

Naslov izvornika

Invented knowledge

False History, Fake Science and Pseudo-religions

Invented Knowledge: False History, Fake Science and Pseudo-religions by Ronald H. Fritze was first published by Reaktion Books, London, UK, 2009

Izmišljeno znanje: Lažna povijest, lažirana znanost i pseudoreligije Ronald H. Fritzea prvi je izdao Reaktion Books, London, UK, 2009.

Copyright © Ronald H. Fritze, 2009

© za hrvatsko izdanje:

TIM press, Zagreb

Tel.: 01 611 97 13; Faks: 01 611 97 14;

E-mail: tim.press@tim-press.hr

www.tim-press.hr

Sva prava pridržana

ISBN 978-953-7177-78-2

Ronald H. Fritze

Izmišljeno znanje

Lažna povijest, lažirana znanost i
pseudoreligije

S engleskoga preveo

Damir Biličić

Zagreb, 2013.

Sadržaj

Uvod	7
1. Atlantida: Ishodište pseudopovijesti	21
2. Tko je prvi? Pseudopovijest otkrića i naseljavanja drevne Amerike	65
3. Ljudi od blata, Sotonin izrod i Kršćanski identitet: Rasističke kozmogonije i pseudopovijest, I. dio	109
4. Ludi znanstvenici, bijeli vragovi i Nacija islama: rasističke kozmogonije i pseudoznanost, II. dio	141
5. <i>Pseudohistoria epidemica</i> ili pseudopovjesničari u dosluhu	173
6. Pomahnitali profesori: Kontroverza <i>Crna Atena</i>	229
Bilješke	265
Odabrana bibliografija	299
Zahvale	307
Kazalo imena	309
O autoru	313

Uvod

Čovjek je povijesna životinja s duboko usađenim osjećajem za vlastitu prošlost, a ako tu prošlost ne može integrirati eksplicitnom i istinitom poviješću, integrirat će je implicitnom i lažnom poviješću.

GEOFFREY BARRCLOUGH (1956.)¹

Prvog dana prosinca 1862. Abraham Lincoln ovim se riječima obratio Kongresu Sjedinjenih Američkih Država: "Sugrađani moji, povijest ne možemo izbjeći."² I bio je u pravu. Sjedinjene Države bile su usred Građanskog rata, najveće krize i najsmrtonosnijeg rata u povijesti te zemlje. Lincoln i njegovi kolege u Kongresu svakodnevno su proživljavali i stvarali povijest. Kada bi nam se mogao obratiti iz prošlosti, iste riječi mogao bi uputiti i ovom našem svijetu. I mi svakodnevno živimo i stvaramo povijest. Na žalost, Lincoln je jednako tako mogao reći i: "Sugrađani moji, pseudopovijesti nikako ne možemo izmaći." Pseudopovijesne teorije zavjere pripomogle su izbijanju rata u kojem je on tada sudjelovao. U državama Sjevera rašireno vjerovanje u *zavjeru robovske moći* navelo je ljude da se počnu bojati kako robovlasnici s Juga kuju zavjeru s ciljem razaranja građanskih sloboda i porobljavanja siromašnih bijelaca. Na Jugu su mnogi smatrali da republikanci sa Sjevera kuju zavjeru s radikalnim abolicionistima kako bi izazvali masovni ustanak robova koji bi završio time da barbarski robovi u krevetu ubijaju nesretne bijelce ili im čine nešto još gore. Obje povijesne pogrešne percepcije pomogle su rasplamsavanju ratnoga plamena.

Razdoblje *antebelluma* i Građanski rat u Americi doveli su do prave poplave pseudopovijesti, pokazatelja činjenice da se do tada neviđena fizička neizvjesnost u vezi s raširenim političkim i vojnim sukobom prelijeva i na intelektualnu klimu toga doba. Amerikanci su sve više iznova analizirali povijest svoje izmučene zemlje, a taj novi pristup bio je zreo za neobuzdane spekulacije koje su se protezale u daleku prošlost. Promotrimo samo mit o graditeljima humaka u pretpovijesnoj Americi. Prema njemu, jedan sada izgubljeni bjelački narod naselio je Sjevernu Ameriku u drevno doba i izgradio veličanstvenu civilizaciju čiji su jedini ostaci bili brojni humci raspoređeni širom istočnog dijela Sjedinjenih

Država. Na žalost, divlji preci Crvenih Indijanaca (američkih domorodaca, Indijanaca) zauzela je tu zemlju bijelaca i uništila civilizaciju graditelja humaka. Cijelim područjem ponovno je zavladao divljina. Smatra se da je taj mit o graditeljima humaka naveliko pridonio nastanku nove religije, Crkve Isusa Krista svetaca posljednjih dana, čiji su nam pripadnici poznatiji pod nazivom mormoni.³ Ako je to točno, nije riječ o prvoj ni o posljednjoj religiji koju je nadahnula pseudopovijest. Mit o graditeljima humaka ujedno je poslužio i kao vrlo zgodno i praktično opravdanje za oduzimanje zemlje Indijancima. Drugi pseudopovijesni mitovi govorili su o tome kako je princ Madoc (Madog) otkrio i naselio Ameriku još u srednjem vijeku i kako su od njegovih ljudi nastali ti glasoviti velški Indijanci. Priče o izraelskih *deset izgubljenih plemena* i drugim drevnim Hebrejima koji su tumarali američkim prostorima samo su pridodane toj mješavini (vidi 2. poglavlje). Riječ je u najmanju ruku o zabavnim pričama, a mnoštvo knjiga o tim temama iz toga doba svjedoči o njihovoj velikoj popularnosti.

Stvari se u odnosu na Lincolnovo doba zapravo i nisu osobito promijenile. Ni mi ne možemo izbjeći pseudopovijest i pseudoznanost. Jedina se razlika krije u tome što danas postoji više pseudopovijesnih i pseudoznanstvenih zamisli te drugih medija, uz knjige, koji šire te ideje. Sustav prenošenja ideja pseudopovjesničara i pseudoznanstvenika svih vrsta danas obuhvaća i šarlatansko igralište koje uključuje filmove, televiziju, radio, časopise i internet. Osobito utjecajan primjer uloge medija u širenju pseudopovijesnih i pseudoznanstvenih zamisli krije se u kasnonoćnoj radijskoj emisiji *Coast to Coast AM (Od obale do obale na srednjem valu*, op. prev.), koju godinama osmišljava i vodi Art Bell, iako je u posljednje vrijeme najčešće vodi George Noory. Na popisu ranijih gostiju na internetskim stranicama te emisije nalaze se imena mnogih pojedinaca o kojima je riječ u ovoj knjizi.⁴ U proljeće 2008. Hollywood i filmska industrija dali su povećani doprinos pseudoznanstvenoj zbirci. Film *10 000 pr. Kr.* donosi priču o primitivnim lovcima na mamute koje potkraj ledenog doba ugnjetavaju lovci na robove, pripadnici napredne civilizacije koja podiže piramide. Tu su priču nadahnuli Graham Hancock, Charles H. Hapgood i njihovi kolege (vidi 5. poglavlje). Što je bilo još uzbudljivije, Harrison Ford vratio se na veliki ekran u filmu *Indiana Jones i Kraljevstvo kristalne lubanje*, čija se radnja odvija pedesetih godina 20. stoljeća. Indiana Jones bori se protiv sovjetskih komunista, nadmećući se za nadzor nad zagonetnom *kristalnom lubanjom*, rukotvorinom neke izgubljene civilizacije koja se odlikuje nevjerojatnim moćima. Kristalna lubanja zapravo uopće nije djelo ljudskih ruku, nego prava

lubanja nekoga izvanzemaljca, možda i nekoga iz neke druge dimenzije, a ti su izvanzemaljci naše pretke poučili temeljima civilizacije. Taj novi film pripada najboljoj tradiciji filmova iz serije o Indiani Jonesu, no članak o kristalnim lubanjama u jednom nedavnom broju časopisa *Archaeology* nudi uvjerljive dokaze o tome da su to sve suvremene laži i prevare.⁵ Tu je još i *Bloodline*, dokumentarni film Brucea Burgessa, u kojem se tvrdi da su se Isus Krist i Marija Magdalena vjenčali i da su dobili djecu čija se loza kroz stoljeća održala sve do danas.⁶ Ako vas to podsjeća na *Da Vincijev kod*, riječ je o tome što je sve ukorijenjeno u istim pseudopovijesnim izvorima.

Knjiga *Da Vincijev kod*, jedan od najuspješnijih romana novoga stoljeća, temelji se na premisi izvedenoj iz pseudopovijesti. Za razliku od Brucea Burgessa, Dan Brown, autor *Da Vincijeva koda*, bez sustezanja priznaje da je njegov roman fikcija, plod mašte, što mnogi poklonici toga djela odbijaju prihvatiti. Na tržištu su se pojavili deseci knjiga koji pobijaju sve ili pojedine dijelove povijesti prikazane u *Da Vincijevu kodu*, a neke od njih uspijevaju udružiti čvrsto znanstven pristup s jasnim stilom. Ipak, ta djela gotovo ne utječu na one koji su voljni vjerovati u teorije zavjere o Isusovim potomcima i izopačenim aktivnostima Kršćanske crkve. Istina, Brown nema osobitih razloga zbog kojih bi mu to trebalo smetati. Horde njegovih vjernih obožavatelja pripomogle su tome da *Da Vincijev kod* poluči silno velik uspjeh s više od 60 milijuna prodanih primjeraka. Ljutnju i razočaranje osjetili su Michael Baigent, Richard Leigh i Henry Lincoln, autori knjige *Sveta krv, Sveti gral* (1982.), u kojoj tvrde da su brak Isusa Krista i Marije Magdalene, kao i održanje njihove obiteljske loze povijesne činjenice. Očito je da je Brown premisu za *Da Vincijev kod* preuzeo iz te knjige, a to se nikako nije svidjelo Baigentu i Leighu. U ožujku 2006. stoga su u Velikoj Britaniji podigli tužbu zbog narušavanja autorskih prava protiv Brownova izdavača, Random Housea. Sudac nije presudio u njihovu korist, jer su Baigent i Leigh tvrdili da je *Sveta krv, Sveti gral* publicističko djelo, a ne fikcija, što bi osporili mnogi stručnjaci i znanstvenici. Budući da autori fikcije često posuđuju pozadinske podatke iz publicistike, tvrdnja o narušavanju autorskih prava nije imala temelje. Autori su se žalili, ali su ponovno izgubili spor te se suočili s obvezom podmirivanja sudskih troškova od tri milijuna funta (šest milijuna dolara)⁷. Očito je da se na području pseudopovijesti okreće velik novac.

Na pseudopovijest i pseudoznanost ne nailazimo samo u filmskim i nakladničkim uspješnicama. Police s novim i rabljenim knjigama prepune su manje uspješnih djela s područja pseudoznanosti, osobito na području okultnih tema i *new agea*. Poneki od takvih naslova uspije se probiti i na

police posvećene povijesti. U međuvremenu police s časopisima sadrže i primjerke pseudopovijesnih časopisa kakvi su *Atlantis Rising*, *World Explorer/Adventures Unlimited* i *Ancient American*, vrlo blizu, ali posve u neskladu s uglednim časopisom *Archaeology* te izdanjima posvećenima razotkrivanju neistina kao što su *Skeptic* i *Skeptical Inquirer*. U novijem izdanju kataloga *Scholar's Bookshelf* predstavljena je i nova knjiga, *The End of Eden: The Comet that Changed Civilization*, Grahama Phillipa, u kojoj se tvrdi da se negdje oko 1500. godine pr. Kr. komet 12P/Pans-Brooks približio Zemlji. Zemlja je tako prošla kroz rep kometa, a to je za posljedicu imalo kemijsku kontaminaciju Zemljine atmosfere. Ubrzo nakon toga naglo su se proširili ratoborno ponašanje i monoteizam. Agresivnost je izazvao taj kemijski spoj, a monoteizam spektakularna pojava kometa na nebu. Pokojni pseudopovjesničar Immanuel Velikovsky zacijelo je sretan zbog toga što mu je netko odao velik kompliment oponašanjem njegove hipoteze: ili je tako, ili je nesretan zbog toga što s drugog svijeta ne može pokrenuti tužbu za kršenje autorskih prava. U drugom katalogu *Scholar's Bookshelfa* nudi se knjiga *The Atlas of Atlantis and Other Lost Civilizations: Discover the History and Wisdom of Atlantis, Lemuria, Mu, and Other Ancient Civilizations* iz pera Joela Levyja. Već i sam naslov govori dovoljno⁸. Za ljubitelje neobičnih knjiga, sve je to više nego zabavno.

Ali pseudopovijest i pseudoznanost obilježavaju i aspekti koji nisu ni najmanje zabavni. Negiranje holokausta sve je izraženiji fenomen još od konca sedamdesetih godina 20. stoljeća. Devedesetih je godina agresivnost poricatelja holokausta već bila toliko izražena da je zabrinula mnoge znanstvenike. Na sastanku u prosincu 1991. Vijeće Američkog društva povjesničara prekinulo je tradicionalnu politiku nepotvrđivanja povijesnih činjenica te donijelo kratku, ali snažnu i nedvosmisleno rezoluciju u kojoj je stajalo: "Vijeće Američkog društva povjesničara snažno osuđuje zabilježene pokušaje poricanja holokausta. Nitko od ozbiljnih povjesničara ne dovodi u pitanje postojanje holokausta."⁹ Nedugo nakon toga Deborah Lipstadt, profesorica povijesti na Sveučilištu Emory, objavila je 1993. knjigu *Denying the Holocaust: The Growing Assault on Truth and Memory*.¹⁰ Među pojedincima koje je profesorica navela kao poricatelje holokausta našao se i britanski spisatelj David Irving. Irvinga je to pogodilo, pa je 1996. za klevetu tužio i nju i njezina britanskog izdavača, kuću Penguin Books. Tužba je podnesena u Velikoj Britaniji, gdje zakon traži dokaze od osobe optužene za iznošenje klevete. U Sjedinjenim Državama takva tužba uopće ne bi dospjela do sudnice, jer prema američkim zakonima dokaze svakako mora podastrijeti upravo osoba koja tvrdi da ju je netko oklevetao. Na Irvingovu nesreću, Deborah

Lipstadt i Penguin Books čvrsto su branili iznesene stavove i dokazali da su riječi koje je profesorica napisala o Irvingu bile istinite. U travnju 2000. godine sudac je presudio da je Irving iskrivljavao istraženu građu, da poriče holokaust te da je antisemit i rasist. Nakon presude Irving je morao podmiriti astronomske sudske troškove i to ga je financijski dotuklo. No tu nije bio kraj njegovim nedaćama.

Mnoge europske zemlje zakonom zabranjuju negiranje holokausta i u nekima od njih podignute su optužnice protiv Irvinga. Jedanaestoga studenoga 2005., za posjeta Austriji, Irving je uhićen zbog negiranja holokausta, na temelju naloga za uhićenje iz 1989. godine. Austrijanci su mu sudili, proglasili ga krivim te ga osudili na tri godine zatvora. Na koncu je u zatvoru proveo desetak mjeseci, od veljače do prosinca 2006. Neki protivnici poricanja holokausta brinuli su se zbog mogućnosti da Irving zbog toga austrijskog poteza preraste u svojevrnog mučenika. Očito je da je Irving za negiranje holokausta platio visoku cijenu, no prije toga je poženjeo i veliku korist. Primjer njegovih problema s pravosuđem usto nije nimalo prigušio ustrajnost i širenje pseudopovijesti poricanja holokausta koja neobuzdano divlja na Bliskome istoku.

Poricanje holokausta približilo je inače ni po čemu slične i bliske neonaciste i militantne Irance – što na koncu možda i nije tako neobično. Iranski šah Reza Pahlavi (Reza Khan, Reza-šah Pahlavi) (1878. – 1944.) divio se Adolfu Hitleru. Pseudopovijest često služi kao oruđe rasizma, vjerskog fanatizma i nacionalističkog ekstremizma (više o tome u 3. i 4. poglavlju). Nacisti su imali i vlastitu pseudopovijesnu mitologiju o arijskoj nadrazi, teoriju koju su nastojali poduprijeti raznoraznim pseudopovijesnim i pseudoznanstvenim istraživanjima.¹¹ Tamilski nacionalizam u Indiji manje je odbojan, ali se temelji na vjeri u povijesnu stvarnost izgubljenog kontinenta Lemurije, nekoć sjedišta velike drevne tamilske civilizacije.¹² Pustolovine koje Indiana Jones doživljava u sukobu s nacističkim arheolozima u *Otimačima izgubljenog kovčega* i *Indiani Jonesu i posljednjem križarskome pohodu* nisu puka fantazija. Nacisti su se uistinu htjeli domoći svetih predmeta, poput *koplja sudbine* kojim je proboden Krist. Pseudopovijest je pretjerana i nestvarna i obrazovani je pojedinac može i treba moći prepoznati. Ali kako? Valja upoznati područje proučavanja povijesti, i utemeljene i sumnjive tvrdnje.

Što je pseudopovijest ili pseudoznanost? To je vrlo nezgodno pitanje s nepouzdanim odgovorima koji počivaju na živome pijesku znanosti, ukusa i mode. Najlakše bi bilo povesti se za primjerom suca Pottera Stewarta, koji je priznao koliko je teško definirati “opsceno”, ali je rekao “da ga prepoznaje čim ga ugleda”. Želimo li definirati pseudopovijest,

moramo početi od traženja odgovora na ono klasično pitanje: Što je povijest? No i to je prijeporno pitanje kada je riječ o postmodernome dobu. Jedna od jednostavnih i elegantnih definicija povijesti glasi: "Istinita priča o čovjekovoj prošlosti."¹³ Poteškoća se sastoji u tome što pseudopovjesničari tvrde da su predodžbe i tekstovi istinite priče o čovjekovoj prošlosti. Kritičari iz redova stručnjaka s time se, dakako, ne slažu. Kako da čovjek onda razluči što su u povijesti, pa, kada smo već kod toga pitanja, i u znanosti, istina i činjenice, a što laži i pogreške? Odgovor se krije u dokazima, pa i u njihovoj kvaliteti i kvantiteti. Dokazi mogu imati oblik dokumenata iz prošlosti, starih zemljovida, rukotvorina i predmeta, arheoloških ostataka i znanstvenih otkrića čije se implikacije odnose na povijest. Druga se mogućnost krije u primjeni objektivnih i empirijskih metoda radi analiziranja i ocjenjivanja dokaza. Objektivni znanstvenici s časnim ciljevima dokaze promatraju bez predrasuda i unaprijed formiranih predodžaba, ili barem ulažu velik trud u to da se od njih zaštite koliko je god to moguće. Pseudopovjesničari temi kojom se bave najčešće pristupaju s unaprijed oblikovanim predodžbama, katkad čak i skrivenim ciljevima koji se temelje na želji za stjecanjem honorara ili ugleda. Oni već na početku znaju što se dogodilo, ili tako barem misle, pa traže dokaze kojima će to potkrijepiti. Zbog toga dokazima pristupaju selektivno. Zanemaruju ono što proturječi njihovim zamislima i koriste se jedino onim dokazima koji ih podupiru. Objektivni, klasično obrazovani povjesničari pokušavaju promotriti sve dostupne dokaze i nastoje doći do tumačenja ili analize koja će obuhvatiti cjelokupni dokazni materijal, bez obzira na kompleksnost.

Važno je uspostaviti razliku između pseudopovijesti i pseudoznanosti s jedne i nekvalitetne, netočne ili zastarjele povijesti i znanosti, pobijene, diskreditirane ili odbačene, s druge strane. U srednjem je vijeku geocentrična teorija svemira bila ortodoksan pogled na svijet i jedan od središnjih elemenata postojećeg znanja. Nekoga tko bi danas zagovarao geocentričnost, pritom se služeći pomagalima akademske znanosti, javnost bi doživljavala kao pseudoznanstvenika, jednako kao i osobu koja bi tvrdila da je Zemlja ravna. Španjolskim kroničarima u 16. stoljeću činilo se posve razumnim prihvatiti mogućnost postojanja Atlantide. I premda su neki znanstvenici i u 16. stoljeću izražavali skepsu prema postojanju Atlantide, mnogi obrazovani, razumni i ugledni ljudi smatrali su da je postojala, pa ih nitko nije smatrao čudacima ili prenositeljima lažnoga znanja. Čak ni neuništivo klasično djelo Ignatiusa Donnellyja *Atlantis: The Antediluvian World (Atlantida: Prepotopni svijet, op. prev.)*, koje se općenito smatra prvim velikim pseudopovijesnim djelom, iako je

u zaključcima i dokazima koji su se temeljili na postojećem znanju 1882. godine zapravo bilo umjereno razborito. U vezi s pseudopovjesničarima i pseudoznanstvenicima najveća je poteškoća što se njihove teorije najčešće temelje na opovrgnutim, diskreditiranim i odbačenim znanstvenim teorijama. Neka se od takvih zastarjelih djela, poput Donnellyjeve *Atlantide*, neprestano iznova izdaju i uvijek su dostupna u knjižarama. Drugi deseci tisuća sličnih knjiga i članaka vrebaju na policama knjižnica i antikvarijata, samo čekaju da ih netko ponovno otkrije i upotrijebi. Svi su ti tekstovi čudesno dobri izvori za istraživanje intelektualne povijesti i povijesti znanosti i kulture. Ali jednako tako iščekuju i pozornost svih onih naivnih, nekritičnih, pristranih ili unaprijed orijentiranih predrasudama, ciničnih i beskrupuloznih korisnika koji će se njima poslužiti kao sirovinama za nova pseudopovijesna i pseudoznanstvena djela. U tom su smislu ta odbačena znanstvena i povijesna djela svojevrsni "kultski milje" za nastavak proizvodnje djela na području pseudopovijesti i pseudoznanosti.

Sociolog Colin Campbell još je davno upozoravao na postojanje određenoga "kultskog miljea" na temelju činjenice da su kultovi prolazni, da nemaju čvrstu strukturu i da je riječ o individualističkim organizacijama temeljenima na sustavu vjerovanja. Sljedbenici ili poklonici određenih pseudopovijesnih zamisli ili hipoteza također se uklapaju u tu definiciju kulta. I kao što su kultovi u stalnome postupku nastajanja, širenja i odumiranja, tako se i pseudopovijesne zamisli pojavljuju, dosežu razinu prihvaćanja u široj javnosti, a zatim blijede i nestaju. No kao što se novi kultovi pojavljuju približno jednako brzo kao što stari kultovi nestaju, tako se i nove varijacije pseudopovijesnih ideja uzdižu i šire dok starije varijacije gube na popularnosti. Katkad je Atlantida početak i kraj svega, no težište se zatim pomiče na katastrofistiku i drevne astronaute, kineska otkrića pretkolumbovske Amerike ili teorije, primjerice onih iz *Da Vincijeva koda*, o krvnoj lozi Isusa Krista. Riječ je o tome da, koliko se god pojedinačni kultovi izmjenjivali, pojavljivali se i nestajali, uvijek postoje nekakvi kultovi. Očito je da se isto opažanje može primijeniti i na pseudopovijest i pseudoznanost. Pseudopovijesne ideje uvijek su tu iako se pojedinačne ideje uspinju i tonu na planu popularnosti.

Postojanje kultskoga miljea pseudopovijesti također znači i da postoji prava zaliha kultskih vjerovanja ili pseudopovijesnih ideja, uz srodne knjige, tekstove i druge stvari koje su na raspolaganju i koje mogu poslužiti kao početni materijal, ishodište za nove ideje. Sljedbenici *kršćanskog identiteta* kopali su po ostacima *britanskog izraelizma* i tako razvijali zamisli, kasnije im pridodajući razne pojmove s područja proučavanja NLO-a

(vidi 5. poglavlje). Atlantidolozi se često vraćaju knjigama Ignatiusa Donnellyja o Atlantidi, iako su sada već starije od sto godina. Zastarjeli tekstovi i teorije iznova se preslaguju i miješaju u novim kombinacijama sa starijim pseudopovijesnim djelima radi stvaranja novih ideja i hipoteza ili često jednostavno radi novog predstavljanja još starijih napola zaboravljenih pseudopovijesnih zamisli. Jednakom brzinom kao što povjesničari, arheolozi i znanstvenici opovrgavaju pseudopovijesne hipoteze, nove teorije i pretpostavke niču iz kultskoga miljea poput obnovljenih glava kakve hidre.¹⁴ Godine 1986. Kendrick Frazier, urednik časopisa *Skeptical Inquirer*, upozorio je na "strmoglavni pad" broja knjiga o pseudopovijesti i pseudoznanosti u kojima se kao glavni primjeri citiraju Immanuel Velikovsky i Erich von Däniken. Smatrao je da će novim izazovom za skeptike postati vidovnjaci i mediji, astrologija, moda povezana sa zdravljem i rubna područja medicine. Iako su te teme i dalje vječno popularne, Frazier očito nije predvidio da će se na pozornici popularne kulture i kultskoga miljea, i to s iznimnim uspjehom, pojaviti i, uz ostale, Michael Baigent, Gavin Menzies i Graham Hancock.¹⁵

Pseudopovijest i pseudoznanost suvremena su pojava. Tema kojom se bave možda i jest prastara, možda i iskonska, a njihovi izvori možda sežu u početke pisane povijesti, no pseudopovijest i pseudoznanost ipak su najvećim dijelom plod posljednje četvrtine 19. stoljeća i kasnijih razdoblja. Njihovo postojanje omogućili su uvjeti koji vladaju suvremenim društvom. Darwinovska je revolucija u znanosti raspršila tradicionalne kršćanske poglede na 6000 godina staru povijest sa šestodnevnom stvaranjem sređenoga prirodnog svijeta i čovječanstva. Suvremena je znanost tu skladnu, ali podosta ograničenu sliku zamijenila svijetom koji se polagano mijenja, svemirom nespoznatljivih razmjera čije podrijetlo seže daleko u prošlost nezamislivo stare pretpovijesti. Suvremena znanost nije samo diskreditirala kršćanski pogled na stvari: sve ubrzaniji razvoj znanosti značio je da ona pobija vlastite postojeće teorije i zamjenjuje ih boljima. Do istog razvoja događaja došlo je i na području proučavanja povijesti, osobito drevne povijesti, gdje je uspon akademske arheologije oboružan empirijskim metodama i novim znanstvenim tehnikama počeo poznavanje čovjekove prošlosti odvoditi u sve dalju prošlost. Sva je ta aktivnost stvorila pravu hrpu odbačenih i diskreditiranih znanstvenih teorija i povijesnih ideja koje čine kultski milje pseudopovijesti i pseudoznanosti.¹⁶

U suvremenome industrijskom društvu masovno je školovanje postalo i moguće i nužno. Početkom 20. stoljeća većina stanovnika zapadnih industrijaliziranih društava bila je funkcionalno pismena. Industrijalizirani

tisak omogućio je dostupnost jeftinih knjiga i časopisa. Uspon besplatnih javnih knjižnica omogućio je da knjige i časopisi postanu još dostupniji, iako su prvi knjižničari često djelovali i kao cenzori. Ipak, masovna kultura jeftinih knjiga i raširene pismenosti omogućila je razvoj podkultura, s obzirom na to da su se različite skupine ljudi služile tim dostupnim znanjem radi ispunjenja vlastitih, često nediscipliniranih ciljeva. Posve je neizbježno da su neke od tih supkultura usmjeravale svoje zanimanje, pa čak i svjetonazor, na pseudopovijesne i pseudoznanstvene teme. Prema nekim navodima, neortodoksna, često iracionalna i katkad duhovna vjerovanja koja proistječu iz pseudopovijesti i pseudoznanosti služe kao zamjena za tradicionalnu religiju. Neki navode i da žanrovi suvremene književnosti poznati pod nazivima znanstvena fantastika, horor i *fantasy* nadahnjuju raznorazne pseudopovijesne i pseudoznanstvene teorije. Jednim nedavnim istraživanjem na uvjerljiv se način neke od horor-priča H. P. Lovecrafta iz dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća povezuju s nadahnućem za teorije Ericha von Dänikena i drugih o tome kako su svemirski putnici iz drugih svjetova posjećivali Zemlju u pretpovijesno i povijesno doba i kako su ih ljudi smatrali božanstvima.¹⁷

Pseudopovjesničari se od povjesničara razlikuju i na druge načine, na temelju pogrešne metodologije kojom se služe. Pseudopovjesničari se koriste izrazima "legenda" i "mit" kao da je riječ o sinonimima. Znanstvenici mitove i legende smatraju zasebnim pojmovima. Mit je izmišljena priča kojom se alegorijski ili tropološki objašnjava neka prirodna pojava ili događaj ili neki od aspekata čovjekova postojanja ili psihe. Legenda je priča o prošlosti koja ima određene temelje u stvarnim povijesnim događajima iako se često tijekom vremena iskrivljuje.¹⁸ Mnogi pseudopovjesničari prema mitovima se odnose kao prema legendama i tvrde da mitovi doslovno opisuju davne povijesne događaje – riječ je o drevnoj praksi koju nazivamo euhemerizmom. Taj je izraz skovao grčki učenjak Euhemer (oko 300. g. pr. Kr.), tvrdeći da su mitovi o grčkim božanstvima zapravo vjeran prikaz djela drevnih kraljeva. Zbog takvog primjera racionalizacije grčkih mitova veliki stručnjak za književnost Kalimah iz Cirene (oko 270. g. pr. Kr.) napao je Euhemera zbog bogohuljenja. Suvremeni stručnjaci i dalje napadaju kasnije euhemeriste kao bogohulnike koji narušavaju povijesne ili znanstvene istine.

Pseudoznanstvenici, u velikoj mjeri kao odvjetnici koji zastupaju obranu u televizijskim melodramama, u argumentaciji najčešće brkaju mogućnost i vjerojatnost, iako između tih dvaju pojmova postoji očita razlika. Nešto je moguće kada se može dogoditi ili se moglo dogoditi, koliko god takav događaj u stvarnosti bio malo izgledan. Da bi nešto bilo

vjerojatno, mora biti izgledno da se to dogodilo ili da se moglo dogoditi. Stoga je moguće da će mi sutra netko kupiti srećku koja će mi na lutriji donijeti velik dobitak. S druge strane, vjerojatno je da ću sutra otići na posao u svoj ured na Sveučilištu, ako je sutra radni dan. Jednako tako, moguće je da su kineski istraživači došli do Sjeverne i Južne Amerike i naselili ta dva kontinenta dok su oplovljavali svijet. No na temelju pouzdanih dostupnih dokaza, vrlo je vjerojatno da do toga nije došlo.

Još jedna razlika između povijesti i pseudopovijesti sastoji se u prirodi rasprava i neslaganja među akterima na intelektualnoj i pseudointelektualnoj pozornici. Povjesničari međusobno raspravljaju na jednoj drugoj razini, koja se razlikuje od opskurne pozornice za rasprave između povjesničara i pseudopovjesničara. Nema sumnje u to da se povjesničari ne slažu u vezi s načinima tumačenja. Ta su neslaganja katkad i ogorčena. Ali, gotovo bez iznimke, nema prijepora u vezi s temeljnim činjenicama. Povjesničari se slažu o tome da je muškarac po imenu Henrik VIII. kao kralj vladao Engleskom od 1509. do 1547. godine. Slažu se i o glavnim događajima i postignućima njegove vladavine. U raspravama se eventualno ne slažu o značaju, posljedicama i odlikama tih događaja ili postignuća. Na jednoj drugoj razini pseudopovijesne rasprave bave se temeljnim činjenicama: je li do određenih događaja došlo ili nije, jesu li neka mjesta postojala ili nisu ili jesu li određeni pojedinci ili skupine uopće živjeli ili ne? Je li postojala Atlantida? Jesu li škotski plemić po imenu Henry Sinclair i neki templarski odmetnici naselili Ameriku prije Kolumba? Je li holokaust povijesna činjenica ili obmana? Jesu li inteligentna bića iz svemira posjetila Zemlju u pretpovijesti ili u drevno doba i ubrzali razvoj čovječanstva i civilizacije? Jesu li Anglosasi potomci deset izgubljenih plemena izraelskih?

Pseudopovjesničari, pseudoarheolozi i pseudoznanstvenici imaju i druge karakteristike po kojima se razlikuju od "običnih" znanstvenika. Te karakteristike nedavno je sustavno pobrojio klasičar i povjesničar Garrett Fagan. Pseudopovjesničari se grčevito drže zastarjelih i napuštenih znanstvenih pretpostavki i ideja ili utemeljene znanstvene teorije iskrivljuju izvan svih razumnih granica. Brojna stručna ispitivanja dokazala su da je kensingtonski kamen s runama lažan, no pseudopovjesničari i dalje tvrde da je riječ o autentičnome dokazu srednjovjekovne nazočnosti Skandinavaca u Minnesoti. Zecharia Sitchin i dalje ustrajno tvrdi da su asteroidi ostaci planeta koji se raspao ili eksplodirao, iako znanstvenici više ne smatraju da su asteroidi bili dio nekakva uništenog planeta.¹⁹ Pseudopovjesničari profesionalne sveučilišne znanstvenike podrugljivo proglašavaju ukočenima i ograničenima, no traže potporu

uglednih znanstvenika kad god je se mogu domoći ili se u najmanju ruku razbacuju njihovim imenima. I Immanuel Velikovsky i Charles H. Hapgood tražili su potporu Alberta Einsteina za svoje katastrofičarske hipoteze te služe kao dobar primjer takvog ponašanja (vidi 5. poglavlje). Pseudopovjesničari u obranu svojih hipoteza iznose velike tvrdnje. Prema Gavinu Menziesu, kineske flote u potrazi za blagom posjetile su gotovo sve zakutke svijeta. Immanuel Velikovsky ustvrdio je da se Zemlja dvaput zamalo sudarila s Venerom, a kasnije i s Marsom, te da su ti bliski susreti izazvali velika previranja i globalna razaranja. Pritom je iz povijesti drevnog Egipta i Grčke praktički izrezao pet stoljeća. Kako bi poduprli takvu argumentaciju, pseudopovjesničari češljaju dokaze iz raznoraznih disciplina – među ostalima iz povijesti, geologije, lingvistike, biologije i arheologije – ali se njima služe bez obzira na kontekst i uobičajena tumačenja. Koncentriraju se na anomalije među dokazima, a ne na ono što razumnome istraživaču otkriva većina dokaza.²⁰ Pseudopovijest se bavi senzacionalističkim temama: nestalim kontinentima, nestalim narodima, svršetkom svijeta, povratkom drevnih astronauta ili božanstava, divovskim zavjerama koje su se održale i tijekom više stoljeća ili svim zamislivim narodima ili nacijama iz Staroga svijeta koje su do Amerike uspjele doći prije Kristofora Kolumba i unatoč tome uspijevale tajiti tu činjenicu, izuzmu li se pojedini brbljavi Vikinzi i njihove sage. Mnogi pseudopovjesničari opsjednuto se bave svojim temama, dok njihova metodologija odražava pristranost. Tako je kada su iskreni i poštteni. Drugi su možda cinični u vezi sa svojom pseudopoviješću, pa su voljni reći ili napisati što god se prodaje, vjerovali oni sami u to ili ne. Ipak, sve to može biti i vrlo zabavno, sve to može pomoći prodaji knjiga i kino-ulaznica te na divan način čovjeku podariti unosan posao od kojeg će dobro živjeti.

Sada je potrebno iznijeti i određene opaske u vezi s metodologijom knjige koja je pred vama. Riječ je o selektivnom, a ne sveobuhvatnom i iscrpnom prikazu pseudopovijesti. Sveobuhvatnost bi iziskivala neusporedivo opširniju knjigu. Iscrpnost bi značila mnogo svezaka. Šest poglavlja ove knjige bavi se različitim aspektima pseudopovijesti. Prvo poglavlje počinje od vjerojatno i najstarije teme u analima pseudopovijesti, Atlantide. Prvi i najpoznatiji nestali kontinent nadahnuo je nebrojene pseudopovijesne hipoteze iz usta i pera zaluđenih, prevaranata, sljedbenika kultova, nacionalista i rasista. Dolazak ljudi u Ameriku prije Kolumba još je jedna vječna tema pseudopovjesničara. Nebrojani različiti nacionalistički, etnocentrični i rasni motivi kriju se u pozadini tih pretpostavki o pretkolumbovskim istraživanjima i naseljavanju. O njima ćemo govoriti u Drugom poglavlju. Treće i Četvrto poglavlje bave se time

kako pseudopovijest nadahnjuje pojedine rasističke religije: Kršćanski identitet i Naciju islama. Peto je poglavlje ogledni primjer međusobne povezanosti i utjecaja unutar odabrane skupine pseudopovjesničara. Na koncu, ogledni prikaz kontroverze *Crna Atena* čini Šesto poglavlje i pokazuje kako vrlo tanka i nejasna linija može odvajati akademsku povijest od pseudopovijesti. Na žalost, zbog problema s opsegom i prostorom teme poput poricanja holokausta, egiptomanije, afrocentrizma i nacističke pseudopovijesti spominju se tek usputno ili su posve izostavljene.

Mnoge skupine koje prigrljuju pseudopovijesne predodžbe služe se Biblijom kao izvorom dijela vjerovanja. Biblijske priče općenito prihvaćaju u vrlo doslovnome smislu. Immanuel Velikovsky smatrao je da su deset egipatskih pošasti, izlazak iz Egipta i osvajanje Kanaana događaji koji su se odvijali točno onako kako ih opisuje Biblija. Cilj mu je bio ponuditi naturalističko i znanstveno objašnjenje čudesnih pojava opisanih u biblijskim knjigama *Izlazak* i *Jošua*. Za razliku od Velikovskog, većina stručnjaka za Bibliju smatra da se tim događajima ne mogu pripisati točno određeni datumi, baš kao ni drugim aspektima rane povijesti Židova i Izraela, da se događaji nisu odvijali točno onako kako je opisano, niti da su se nužno uopće dogodili. Stručna rasprava o povijesnim temeljima priča iz Staroga zavjeta uglavnom prolazi nezapaženo u krugovima pseudopovjesničara.

Ovdje valja napomenuti i da se izrazima teorija i pretpostavka (ili hipoteza) ne služimo kao sinonimima. Teorija je tek znanstveni pojam ili koncept koji se vrlo široko prihvaća kao ispravan, u znanstveničkoj zajednici, na temelju velikog raspona dokaza i istraživanja. Tektonika ploča jedna je od teorija, kao i evolucija. Izrazi hipoteza ili pretpostavka označuju povijesne ili znanstvene pojmove ili tumačenja koji su izneseni, ali nisu naširoko prihvaćeni kao točni, a do toga možda neće ni doći. Pseudopovijesni pojmovi i tumačenja po samoj su prirodi hipoteze.

Na koncu, pojam pseudopovijesti u cijeloj se knjizi pojavljuje uz povremeno spominjanje pseudoznanosti i pseudoarheologije. Neki autori pseudopovijest nazivaju "rubnom poviješću" ili "alternativnom poviješću". Čini se da se "rubno" i "alternativno" ne smatraju toliko uvredljivima i pogrđnima kao pojam pseudopovijesti. Pseudopovjesničari su skloniji izrazima poput "zabranjene povijesti", kojima opisuju svoje radove, a, kao što je poznato, zabranjeno je voće najslade te prenosi spoznaju o dobrome i zlu koje izvire iz istine. Poteškoća se sastoji u tome što veći dio pseudopovijesti jednostavno nije istinit. Miguel de Cervantes u *Don Quijoteu* primjećuje da "nikakva povijest ne može biti loša ako je istinita".²¹ A budući da pseudopovijest nije istinita, riječ je o lažnoj povijesti

koja je katkad čak i opasna. Neki će se protiviti izrazu pseudopovijest, no ostaje činjenica da je taj izraz točan i precizan. Pseudo znači lažno, a pseudopovijest je lažna povijest u smislu činjeničnih pogrešaka i metodološke neispravnosti. Završit ću riječima Marka Twaina: "Neki možda misle da sam pristran. To je moguće. Stidio bih se sebe da nije tako."²²